

MONOSTORI IMRE

A Nagy Gáspár–Nagy Imre-ügy az Új Forrásban

1984 májusának első napján szívroham következtében meghalt Payer István, az Új Forrás tizenöt évén át volt főszerkesztője. A gyász okozta megrendülés és elesettség mellett még egy gondolat gyötört (és hiába hessegettem el, lassan mégis belém ivódott): alighanem engem tesznek meg főszerkesztőnek. Ezt – isten látta és látja a lelkemet – egyáltalán nem kívántam, hiszen alig képzelhető el kényelmesebb állapot egy kutató szándékú és szenvedélyű ember számára, mint *csak* helyettesnek lenni: azaz húzni ugyan az igát, csinálni a napi robotmunkát, ámde gyakorlatilag minden felelősség *nélkül*. És ez itt a döntő és a legsúlyosabb kérdés. A mindenkori felelőssége. És persze azt is tudtam, hogy a szerkesztőségen belüli – bonyolult összjátékú – már évek óta érzékelhető, „ki kit győz le” típusú feszültségek és személyi ellentétek a temetés után vagy talán egy kicsit később óhatatlanul elő fognak törni. Nos hát, ilyen idegi és lelki állapotban mondtam el búcsúztató beszédemet 1984. május 9-én a tatabányai újtelepi temetőben.

Az 1984-es nyár feszült várakozással telik. Közben befut Nagy Gáspár három verse, amelyből egyet – az *Ilyen világ* címűt, amely a Mozgó Világ-ügy fejleményeire reflektáló megnyilatkozás volt – visszaküldtem, lévén, hogy túlságosan élesnek gondoltam (az is volt persze), amit a mi zűrés állapotunkban én (most már, ezek után: *én*) nemigen vállalhatok. Másik verset kértem helyette, amely hamarosan meg is érkezett.

Öröknyár; elmúltam 9 éves

<i>a sír</i>	<i>Nincs sehol</i>	<i>a gyilkosok</i>
<i>a sír</i>		
<i>a test</i>		<i>se ITT</i>
	<i>Nincs sehol</i>	
<i>a test</i>		<i>se OTT</i>
<i>a csont</i>		
	<i>Nincs sehol</i>	<i>a gyilkosok</i>
<i>a csont</i>		

(p. s.)

*egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI*

Átfutom, majd elolvasom a verset, no ez sem éppen szelíd hangú, de a másik kettő hangulatához, „mondanivalójához” szépen simul, majd egymást erősítik a közléskor. Sáránci József is elolvassa a verset (egy-két nap múlva), ő sem találja meg benne a bombát. A fő gondom-bajom pillanatnyilag egy több évre szóló tervezet elkészítése, amely a kialakult helyzetet alapul véve megpróbálja fölvezetni az új szerkesztőségi szereposztást, a tartalmi és a személyi kérdéseket, és persze az Új Forrás tervezett

jövőjéről is mondani kell valamit. Ezt a tervezetet a megyei művelődési vezetők kéri, sürgetik, úgy gondolják, jobb, ha mi szólalunk meg először ezekről a kérdésekről. Hosszú, 12 sűrűn gépelt oldalnyi tervezet kerekedik ki ebből a „félnyári” (mivelhogy a fél nyaramat elvitte) töprengésből, de végül is határozott kontúrú, egyenesen fogalmazott dokumentum született. (Később *tényleg* ezekre a pillérekre épült az újjászervezett folyóirat és a körülötte kialakított irodalmi élet, sőt a könyvkiadás elindítása is.)

Az előbb még „kéziratban” bemutatott Nagy Gáspár-vers, az *Öröknyár...* (másik két versével együtt) az októberi Új Forrásban jelent meg. A fátum ereje, a sors akarata, mi mást mondhatnék. Éppen az *októberi* számban. (Hiszen kéthavonta jelentünk meg: az augusztusiról lekésétt, a decemberi pedig már nagyon messze lett volna.) Végül is logikus és természetes volt ez a „fátum”. Persze már legalább tíz éve büszkén hangoztathatnám azt is, hogy én (mi) már akkor követeltem, követeltük Nagy Imre rehabilitálását, újratemetését stb. Ámde ez a bátorság, sőt vakmerőség csak Nagy Gáspárban volt meg. Bennem bizony nem. Egész egyszerűen arról volt szó, hogy sem én, sem Sáránci nem találta ki, miről is, kiről is szól ez a vers, így azután nem is lehetett döntési helyzetéről, kényszerről beszélni. (Pedig nem lett volna nehéz kitalálni: már a vers címéből ki lehetett volna számítani, hogy *melyik* nyárról van szó tulajdonképpen; kiderült volna, hogy bizony 1958 nyaráról: Nagy Imre és társai kivégzésének a nyaráról.)

A vers közléséből egyébként oly módon robbant ki „ügy”, hogy valaki följelentette az Új Forrást, méghozzá a legjobb, legbiztosabb helyen: a belső elhárítás környékén, így azután a megyei pártbizottságnak is be kellett kapcsolódnia a vizsgálatokba, noha ezt nem valami nagy örömmel tette. Szóval elkezdődtek a kihallgatások. A megyei első titkár magához rendelt, mérgeződött és gúnyolódott, beosztottjai félték, és egy-egy frappáns főnöki megjegyzésre hevesen bólogattak. Én meg dermesztő világossággal éreztem, hogy csak a „távlatos” gondolkodás és az ennek megfelelő viselkedés segíthet menteni a menthetőt. Mindenekelőtt bagatellizálni kell, s ha lehet, félremagyarázni ezt az egész szövevényt (lásd Karinthy Frigyes: *Magyarázom a bizonyítványom*), másfelől pedig, ha már nem lehet tovább magyarázni, föltétlenül csak magamra kell lokalizálni a várható büntetést.

Az efféle „balesetek” során szokásos *igazoló jelentésem* jól tükrözi ennek a taktikának az egyes mozzanatait. S még valamit hozzá kell tenni mindehhez (mondhatnám azt is, hogy be kell vallanom, habár nem esik nehezemre): kezdettől fogva tisztában voltam azzal, hogy *egyszer majd* mindeme dolgokról a nyilvánosság előtt is *számot kell adnom*, következésképpen csak annyit és olyat mondjak, tegyek, írjak le, amiért aztán majd nem kell szégyenkezniem. Azt hiszem, ilyen dokumentumnak számít ez az igazoló jelentés is.

1984. okt. 25.

*Magyar Szocialista Munkáspárt
Komárom megyei Bizottsága
Salamon Hugóné titkár elvtársnő
Tatabánya V.,
Felszabadulás tér 4.*

Kedves Salamonné Elvtársnő!

Az Új Forrás ez évi 5. számának 4. oldalán megjelent Nagy Gáspár Öröknyár; elmúltam 9 éves című politikai ügyvé vált versével kapcsolatban mint a szerkesztőség felelős irányítója az alábbiakról tájékoztatom.

Terveim szerint a 30-as, 40-es költőgeneráció legtehetségesebb tagjai egymás után kerültek, illetőleg kerülnek a lap élére. Így a 4-es számban Pintér Lajos, az 5-ösben Nagy Gáspár szerepelt, a 6-osban Győri László következik.

Nagy Gáspár versei – kérésre – 1984 nyarán érkeztek szerkesztőségünkbe. A szokásos munkamegosztás szerint a szóban forgó verset is ketten olvastuk el: a lap főmunkatársa és én. A közléssel kapcsolatban semmiféle aggályunk nem merült fel. Már csak azért sem, mivel az Öröknyár...

mellett közölt másik két Nagy Gáspár-vers közül a második (Nyárba fagyottan) hangulatában, témájában – a „személyi kultusz” időszakának sokat emlegetett és sokat bírált jelenségei – szerves rokonságot mutatott.

Az inkriminált „NI” betűpárost a jellegzetes Nagy Gáspár-i infinitivus-játék újabb jelentkezéseként fogtam fel (vö. pl. Infinitivusok lányom olvasókönyvéből, a Földi pörök című kötet 42. oldalán); az „ITT” „OTT” szópáros kiemelését pedig a vers vizuális egyensúlya szempontjából tartottam helyénvalónak. Ezek után besoroltam a verset a következő, azaz az októberi számba.

Sem a korrektúra után, sem a nyomás megkezdésekor nem kaptam jelzést arra vonatkozólag, hogy ez a Nagy Gáspár-vers esetleg nemkívánatos politikai gyűanyagot is tartalmazhat.

Az Új Forrás 5. száma október 2-án került ki a nyomdából, és szokás szerint néhány napon belül szétpostáztuk a szerzői és a tiszteletpéldányokat. Október 22-én a felügyelő elnökhelyettesünktől kaptam az első információt arra vonatkozólag, hogy a szóban forgó vers ellen bejelentés érkezett. Részletes felvilágosítást a megyei pártbizottság illetékes osztályvezetője adott.

Két teljes nap elemző munkája és a lap munkatársaival folytatott beszélgetések során az az álláspontom alakult ki, miszerint – utólag nézve – a „Nagy Imre-ügy” belemagyarázhatósága a versbe nem kizárt, ám a vers maga nem ezt az eseményt, hanem általában a személyi kultusz időszakának törvénytelen pereit idézi.

Október 24-e, a pártközpont illetékes osztálya munkatársának fontos közlései után újra átgondolva, újra mérlegelve a szóban forgó vers egészét, vált világossá számomra, hogy azok az állítások, amelyek a verset az említett politikussal hozzák kapcsolatba, valószínűleg helytállóak.

Mint az Új Forrásért egy személyben felelős vezető – a felelősséget természetesen egy pillanatra sem hárítva el – kijelenthetem, hogy a közlést teljes jóhiszeműséggel és minden előzetes aggály nélkül vállaltam; utólag is úgy látom, hogy igen fontos információk híján (amiket csak október 24-én tudtam meg) a szóban forgó vers inkriminált jelentésrétege 1984 nyarán nem volt felismerhető.

Eltársi üdvözléssel:

*Monostori Imre
főszerkesztő-helyettes*

Persze ebben az egész ügyben nemcsak a primer politikai kérdések (például Kádár János szerepe) voltak az igazán fontosak, hanem bizonyos személyi leszámolások is. Ezen túlmenően pedig a Magyar Írók Szövetsége elnökségének (amely elnökségben Nagy Gáspár volt az egyik titkár) szétveréséről, személy szerint pedig Nagy Gáspárnak (másfelől Sárándi Józsefnek) a közéletből való eltávolításáról. Nagy Gáspár nemzeti elkötelezettsége miatt már régóta szálfka volt a legfőbb hatalmi tényezők szemében, Sárándi is egyre „kellemetlenebbé” kezdett válni, sőt ő nem sokkal korábban még ráadásul vérig sértette Aczél Györgyöt, a nagy hatalmú kulturális főembert is. Az *Értékrend* című versről van szó (ld. egyébként *A teljesítmény gyönyöre* című, 1983-ban megjelent kötetének 19. oldalán), amelynek a mottója – természetesen Aczélnek szól – a következő: „Tetszett, s mégsem tetszett a verse.” (*Ismert kelet-európai politikus véleménye az alábbi sorok szerzőjének egyik korábban megjelent munkájáról.*)” Maga a teljes versszöveg pedig az alábbiak szerint hangzott:

Értékrend

*A bomlás mértéke lett
a minőségi mérce
nem a helytartók
elvárás-elvű „objektív” szeszélye
És én változom*

*nem a változtató változás –
bol tűrbetőbb
a „résztelen” díjtalannak
hiszen többet ér
egy kellemes dugás*

*A szakácsnő jutott eszembe
ki szeretkezés közben
súgta fülembre:
„Ha beteg lennél
és a kórházamba kerülnél
Te kapnád a legjobb kaját.”*

Kétségkívül: Sárándi itt túl messzire ment, túlságosan is elvetette a súlykot. Aczél megsokallta e legújabb Sárándi-provokációt, miként ez kiderült a kihallgatásaim egyre szaporodó aktusai során (is). A már említett megyei pártbizottsági első titkár az első forduló első menetében még azt mondta, hogy Sárándi Józseffel mindketten azonos büntetést kapunk (valamilyen fegyelmit és – nagy bánatomra – prémiummegvonást); néhány nap múlva azonban változtak a kiszabandó büntetés arányai és az egésznek a mértéke, minősége, jellege is. Az illetékes megyei pártbizottsági osztályvezető (derék fiú volt, sohasem bántott bennünket) már Aczél György személyes utasítását suttogta – négy szemközt persze – a fülembre: „Monostorit csak fenéken kell billenteni, de Sárándit egészen ki kell rúgni.” (Finom, választékos fogalmazás, hiába, Aczél mindig is adott a jó modorra.) Aminek a lényege ugye az volt, hogy a megyei pártbizottság korábbi tessék-lássék büntetéstervezetét az egyszemélyes „fellebbviteli bíróság” az én esetemben gyakorlatilag jóváhagyta, Sárándi Józsefét viszont súlyosbította.

Mindeközben újabb döbbenetes dolog történik, ezúttal a szerkesztőségben. Szőrén-szálán eltűnik ugyanis az Új Forrás következő (tehát decemberi) számának a teljes kéziratkötege, dossziéja. Aligha kétséges, hogy kik kíváncsiak a *következő* számunk tartalmára. Mindent, de mindent átkutatok a szerkesztőségi irodában, még a vécéartályt is. Vastag, a nyomdába szánt dossziéről van szó, nem valami papírfecniről. Minthogy vannak az ügy kapcsán sejtéseim, gyorsan tanúkat szerzek, és várunk. Miután az egyik ismerős figura – elég zavartan – megjelenik, rövid időre magára hagyjuk. Visszatérve már távozóban találjuk a szóban forgó egyént. Hagyjuk elmenni. Újra teljes körű „házkutatást” tartunk. A kéziratköteg a telefonasztalka fiókjából – amit persze szintén átkutattam korábban – kerül elő. Nem kétséges ezek után, hogy mi történt, és most már az sem, hogy ki tette.

Vádlottból hirtelen határozottnak tűnő vádló leszek (mint annak idején a Reichstag-perben Dimitrov elvtárs), és a megyei pártbizottság illetékes titkára előtt (mellesleg ő se bántott soha) leleplezem a machinátort. Kiderül, hogy emberünk nem nekik dolgozott. Ha viszont ez így áll, erősködöm én, följelentést teszek a rendőrségen. Elvégre vannak tanúim. A megyei vezetés – a még nagyobb botrány elkerülése érdekében – *ekkor dönt* a szerkesztőség felosztatásáról, ami egyúttal jó ürügy arra is, hogy Sárándi József kezébe nyomhassák a munkakönyvét, teljesítve ezzel Aczél György kívánságát. (Csak a rend kedvéért: Sárándinak természetesen semmi köze a fenti bűntényhez.) Egyúttal – mint amolyan ideiglenes ügyvivőt – a megyei tanács engem bíz meg a folyóirat napi ügyeinek az intézésével. Egyben gondoskodik a fegyelmi büntetésem kiosztásáról is. (Formailag a megyei Lapkiadó Vállalat alkalmazottja voltam, ezért az alábbi különös formula született.)

Tatabánya [1984. dec. 20.]

Tisztelt Monostori Elvtárs!

Az 1984. november 30-án történt személyes meghallgatásakor elmondottak alapján – megbízott főszerkesztőként – tudósa volt arról, hogy az Új Forrás megyei kulturális, irodalmi és művészeti folyóirat 1984. évi 5. számában megjelent Nagy Gáspár írása.

Mivel a vers politikai szempontból nemkívánatos gondolatokat tartalmaz, megjelentetése az Ön munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségének vétkes megszegését eredményezte.

Ezért az Mt. 55. §/1/ bekezdésének b. pontja szerint

szigorú megrovás

fegyelmi büntetéssel sújtom.

A fegyelmi határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a vállalat munkaügyi döntőbizottságához fellebbezhet.

A határozatot a Megyei Tanács kezdeményezésére és egyetértésével hoztam meg.

Eltársi üdvözlettel

*Vass Mihály
igazgató*

Ajánlott!

És itt álljunk meg néhány pillanatra. Már csak azért is, mivel az alábbi gondolatkör ilyen-olyan darabkái az idők során többször is visszatáltak hozzám, azaz fölvetődtek különféle mendemondák ezzel az egész rendkívüli állapottal kapcsolatban. (Nyilván minden érintettnek megvan a maga saját története, illetőleg saját verziója.) Tehát: hogyan lehetséges az, hogy a folyóirat illetékes rovatvezetőjét elbocsátották, a főszerkesztő-helyettes viszont (mindenféle tortúrák után persze) maradt a lapnál, sőt majd ő kap megbízást az új szerkesztőség „személyi állományának” összeszedésére is. Nos, azt hiszem, hogy a nagypolitika fentebb vázolt konstellációja szerint a helyzet eléggé egyértelmű volt, de tegyük azt is hozzá, hogy az akkori megyei vezetésnek végül is nem esett neheze a folyvást „renitenskedő” Sárándi Józseftől megválnia. Noha ők maguk, maguktól ezt nem tették volna. Másfelől viszont az én személyem nem érdekelte Aczél Györgyöt, a helybéliek pedig úgyszintén nem bántottak (akkor már). S az is logikus, hogy mivel sem főszerkesztő, sem pedig párttag nem voltam, semmilyen további haszna, – példa értékű? – súlya nem lett volna a menesztésemnek. Sőt, alighanem ez már amolyan bohózatba illő túlteljesítése lett volna a politikai tisztogatásnak. És hát van azért itt még egy – ha úgy tetszik – emberi, „interperszonális” momentum is. Jó, ha ezt is kimondjuk egyszer. Az akkori megyei tanácsi és megyei pártbizottsági vezetők többsége egyáltalán nem volt fejhullásokat kívánó ember. Mi több, némelyikük – persze szigorúan csak négy szemközt – már-már szolidáris volt az Új Forrással és természetesen velem is. Szóval nem akartak mindenáron elveszejteni. Pláne úgy, hogy ezt már senki sem kívánta tőlük.

Sárándi József viszont még hosszú évekig nem tudta vagy nem akarta megérteni a helyzetet, illetve az őt „terhelő”, engem viszont „kímélő” politikai és emberi magatartásformákat. Felszólított arra is, hogy én is távozzam az Új Forrástól. Neki is azt mondtam akkor, amit most, az események után tizennégy évvel mondok: ha ezzel a gesztussal, lépéssel segíthettem volna rajta, megteszem. Ám a kocka már véglegesen el volt vetve: Sárándin – Aczélal szemben? – már nem segíthetett senki, pláne nem én. Az Új Forrást sem hagyhattam magára, hiszen egyes helyi körök alig várták, hogy őrségváltás történjék a lap vezetői posztján. Szeretném, ha nem hatna patetikusnak vagy éppen hamisnak a kijelentés: *akkor, abban a pillanatban* igenis rajtam, az én döntésemén múlt *elsősorban* az Új Forrás további sorsa. A teljességgel értelmetlen áldozathozatal ennél fogva részemről elmaradt, kapcsolatom Sárándi Józseffel pedig nyolc évre megszakadt. (Sőt, keményen egymásba is akaszkodtunk közben, de erről majd a maga helyén és idején szólok.)

De talán lehet ebben a kusza és kegyetlen történetben még egyetlen homályos – gyanús? – pont, amiről most szólok, annál is inkább, mivel ma már úgysem merné megkérdezni senki. Hogyan volt lehetséges az, hogy pártonkívüli létemre főszerkesztő-helyettes, majd főszerkesztő lehettem egy erős kommunista tradíciójú munkásvárosban, megyében? Vagy még nyíltabban és szokimondóbban

fogalmazva meg a kérdést: nem kellett-e *egyéb módon* bizonyítanom „hűségemet” a fennálló rendszerhez?

Nos hát, ami a kérdés első felét illeti, egyetlenegyszer került szóba pártonkívüliségem a megyei pártbizottság illetékes osztályvezetőjének a szobájában; jobban mondva megkért, hogy lépjek be a pártba. Mire én a Karl Manheim által leírt „lebegő értelmiségi” státusomra is hivatkoztam ugyan, de legfőképpen az addig megjelent – már nem éppen csekély számú – írásomra, melyekből világosan kiderülhet mindenki számára az én „hovatarozásom”, világképem, elkötelezett humanizmusom stb. stb. Úgy látszik, ez hatott, mivel soha többet nem hozta elő újra ezt a kérdést senki. A dolog „be volt fejezve”. Ami pedig a kérdés másik felét – vagyis az „egyéb” szolgálat, szolgáltatás kérdését – illeti, itt is egyszerű a válasz: még csak célzás sem hangzott el soha arra nézvést, hogy legyek – hogy is fogalmazzak finoman – besúgó. (És hát én sem ajánlottam föl efféle szolgáltatást *valamiért cserébe.*)

Azt hiszem, végre így, ezekkel a járulékos elemekkel kerek ez a történet, amit ezennel le is zárhatunk. (Utólagos megjegyzés: úgy látszik, mégsem, de erről a dolgok történésének időrendi helyén szólok.)

Részlet egy készülő könyvből.